DOI: 10.31648/pw.12844

Myroslava Rudyk
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3612-100X
Ivan Franko National University of Lviv
University of Szczecin

ПОЛІЩУК, Я., *СІМ ПОГЛЯДІВ НА ВІЙНУ*. КИЇВ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2025; 240 С. NARRACJE OPORU W LITERATURZE UKRAIŃSKIEJ CZASU WOJNY

**Polishchuk, Ya., *Sim pohlyadiv na viynu*.
Kyyiv: Dukh i litera, 2025; 240 pp.
Narratives of resistance in Ukrainian wartime literature**

W 2025 r. w kijowskim wydawnictwie *Duch i Litera* ukazała się monografia J. Poliszczuka, będąca próbą podsumowania literatury czasu wojny po 24 lutego 2022 r. Materiał ten jest interesujący z punktu widzenia nie tylko literaturoznawstwa, odsłania bowiem szereg innych istotnych problemów – takich jak korzenie historyczne, tożsamość kulturowa czy egzystencja, co wskazuje na szersze tło oraz interdyscyplinarność badań. W swojej wcześniejszej monografii *Siedem spojrzeń na wojnę* (*Сім поглядів на війну*) Poliszczuk proponuje kompleksowy przegląd współczesnej literatury ukraińskiej tworzonej w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej. Praca sytuuje się na styku analizy literaturoznawczej i interpretacji kulturoznawczej, ukazując dążenie autora do wpisania tekstów artystycznych i dokumentalnych w kontekst przemian, których doświadcza społeczeństwo ukraińskie. Łącząc bowiem cechy krytyki literackiej i eseistyki, autor proponuje spojrzenie na literaturę przez pryzmat współczesnych procesów społecznych i kulturowych.

Publikacja wyróżnia się przejrzystą strukturą, logiczną kolejnością prezentacji materiału oraz dążeniem do ujmowania literatury jako czynnika komunikacji społecznej i konstruowania tożsamości. Autor wykazuje dobrą znajomość współczesnych teorii traumy kulturowej, pamięci i krytyki postkolonialnej, integrując je we własnych analizach. Badacz omawia twórczość wielu współczesnych pisarzy ukraińskich: W. Rafiejenki, K. Babkinoji, O. Mycheda, Y. Kononenko, A. Lubki, również sięga po dorobek innych autorów, traktując ich utwory jako korpus tekstów reprezentujących różne modele reagowania na wojnę. Pomimo różnorodności strategii gatunkowych i rozwiązań stylistycznych prof. Poliszczuk dostrzega tendencję

konsolidującą: kształtowanie zbiorowej narracji oporu narodowego interpretuje jako jeden z kluczowych fenomenów kulturowych początku XXI w.

Monografię otwiera *Przedmowa*, w której autor m.in. pisze:

> Naczelny dylemat literatury w czasie wojny: siła słowa traci na znaczeniu i blednie wobec siły broni, dźwięki mowy głuchną na tle huku rakiet i wycia syren, a duch twórczości ustępuje duchowi śmierci i ruiny. Czy akt pisania w takich warunkach ma w ogóle sens? A jeśli tak – to jakie konkretnie znaczenia mu przypisujemy? Jakie kody symboliczne zostają zaprogramowane w trójkącie poznania „autor–bohater–czytelnik", który tradycyjnie wyznacza twórczość literacką? (s. 4).

Poliszczuk stawia pytanie o znaczenie literatury w czasie wojny i zaprasza czytelnika do wspólnego namysłu nad tym zagadnieniem, opierając się na już istniejącej wiedzy i doświadczeniach, np. z okresu II wojny światowej, a jednocześnie zachęca do uchwycenia odmienności zjawisk ujawniających się w przestrzeni walki informacyjnej. Badacz trafnie zauważa, że „zacieniony" front wojny przyciąga znacznie mniej uwagi opinii publicznej, choć nie jest wcale mniej niebezpieczny niż terror fizyczny (s. 5).

Właśnie dlatego prof. Poliszczuk dąży do jak najszerszego ukazania dziedzictwa literackiego, ponieważ książka to jest medium. Za pośrednictwem dzieła literackiego autor albo przekazuje własne doświadczenie, jak czyni to Kononenko w autobiograficznej powieści-dzienniku *Ten szalony rok*, albo oddaje emocje poprzez poezję wojny, albo podejmuje próbę przepracowania traumy, jak w powieści *Petrykor – zapach ziemi po deszczu* Rafiejenki.

Rozpoczynając badania nad tym tematem, uczony stara się wypracować własną koncepcję badawczą. Jako doświadczony literaturoznawca i krytyk literacki posługuje się wypracowanymi metodami oraz bogatym doświadczeniem. Badania literatury ukraińskiej przez pryzmat pamięci historycznej czy kontekstów geokulturowych pojawiały się już we wcześniejszych pracach Poliszczuka. Tym razem jednak zadanie badawcze zostało utrudnione z powodu nowego materiału, który jest niezwykle trudny do podsumowania, gdyż teksty o wojnie powstają nieustannie. Dostrzegamy złożoność ukraińskiej literatury militarnej. Sam autor przyznaje, że literatura wojenna jest zjawiskiem żywym, dynamicznym, w wielu aspektach nieprzewidywalnym i intrygującym (s. 4). Dlatego stara się zabrać własny, uważny głos w odpowiedzi na literackie tendencje współczesności.

Za istotne osiągnięcie pracy należy uznać analizę procesów reinterpretacji podstawowych pojęć, takich jak tożsamość narodowa, dekolonizacja, dziedzictwo totalitarne, trauma oraz orientacje geokulturowe. Poliszczuk przekonująco pokazuje, że to właśnie literatura pełni rolę przestrzeni semantycznej rekonstrukcji tych kategorii, umożliwiając interpretowanie zbiorowego doświadczenia wojny. Metoda autora opiera się na połączeniu analizy tekstualno-interpretacyjnej z refleksją

eseistyczną, co sprawia, że wywód jest zarazem precyzyjny analitycznie i otwarty koncepcyjnie. Na tym polega jedna z głównych zalet monografii – zdolność do łączenia rygoru akademickiego z wrażliwością na znaczenia kulturowe, których nie sposób wyczerpać za pomocą czysto strukturalnych opisów.

Na szczególną uwagę zasługuje pierwszy rozdział zatytułowany *Zanurzenie w wojnie*. Badacz stara się w nim ukazać zarówno ogólne tło publikacji wojennych, jak i znaczenie współczesnej literatury militarnej, której złożony obraz można dziś zaobserwować:

> Cały koszmar wojny na pełną skalę w centrum Europy nie poddaje się racjonalnemu pojmowaniu. To jednak właśnie w takich warunkach literatura odnajduje na nowo swoją zapomnianą misję. Jej siła ujawnia się bowiem w umiejętności łączenia tego, co racjonalne, z tym, co emocjonalne, tworząc niepowtarzalny obraz naszych czasów (s. 15).

Słusznie zauważono w książce, że tradycja militarna nie znalazła szerokiego odzwierciedlenia w literaturze ukraińskiej i dopiero współczesna wojna rosyjsko-ukraińska obudziła dyskurs wojenny, mający zupełnie inny charakter niż mitotwórstwo zwycięskiej II wojny światowej, dominujące w przestrzeni postsowieckiej. Zdaniem autora

> kultura ukraińska wyraźnie zdystansowała się wobec praktykowanego w sąsiednim kraju „pobiedobiesia", natomiast zanurzyła się w poznawanie aktualnego doświadczenia militarnego zdobytego w toku rosyjsko-ukraińskiego konfliktu na wschodzie Ojczyzny (s. 21).

Autor monografii ukazuje proces dekolonizacji literatury ukraińskiej. Szczególnie znaczące jest podkreślenie wewnętrznych motywacji do twórczości w czasie wojny, obok obowiązku obywatelskiego i wojskowego. Wspomniany w monografii esej S. Andruchowycz *Przed wojną byłam pisarką* wskazuje na zmianę ról, na dylemat współczesnego pisarstwa, na wyraźną granicę między „przed" i „po" oraz na uświadomienie sobie nowej rzeczywistości literackiej. Właśnie za kronikarzy współczesności uważa się dziś większość ukraińskich pisarzy.

Drugi rozdział *Poezja oporu narodowego* autor poświęca refleksji nad dziedzictwem poetyckim w dyskursie wojennym. Poezja spośród różnych gatunkowych i rodzajowych form współczesnego piśmiennictwa dysponuje najelastyczniejszym instrumentarium oddziaływania emocjonalnego na czytelnika (s. 62). Mamy tu do czynienia z narracją wojenną, w której wojna istnieje nie tylko w wymiarze fizycznym, lecz także emocjonalnym (s. 74).

W tym rozdziale znajdujemy interesujące ujęcie problematyki języka w utworach literackich. Wojna bowiem zmienia estetykę języka oraz przestrzeń jego publicznego funkcjonowania.

Kolejne pięć rozdziałów poświęcono analizie twórczości poszczególnych autorów wymienionych wcześniej. Można zapytać, dlaczego badacz wybrał właśnie te utwory i skoncentrował się na tym fragmencie twórczości wojennej. Odpowiedzi udziela w posłowiu:

> Chodziło jednak o wybór reprezentatywny z określonej perspektywy. Po pierwsze, zwróciliśmy uwagę na literackie echo towarzyszące pierwszym miesiącom pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę. Pierwsza reakcja, mimo swojej spontaniczności, jest niezwykle charakterystyczna – wyraźnie rozpoznawalne są w niej dominujące nastroje i motywy, które zostaną rozwinięte później. Ukraińskie eseje, poezja, szkice i dzienniki z 2022 oraz częściowo z 2023 roku ilustrują tę tendencję bardzo wyraźnie. Po drugie, obserwowaliśmy symbiozę pisarstwa artystycznego i dokumentalnego, której ścisłe powiązanie przyniosło literaturze korzyści, umacniając jej rolę jako ważnego świadectwa społecznego. Po trzecie, interesowały nas indywidualne wizje wojny, odczytywane przez pryzmat różnych osobowości twórczych, głównie autorów, którzy zdobyli już doświadczenie i potwierdzili swoje kompetencje literackie (s. 229-230).

Zaletą książki są starannie dobrane cytaty, otwierające każdy rozdział. Znajdziemy tu wypowiedzi Thomasa Manna, Umberta Eco, Ernesta Hemingwaya, Alberta Einsteina i in. Cytaty pełnią rolę swoistego lejtmotywu w analizie poszczególnych problemów – od pamięci historycznej po traumę wojny i jej literackie odzwierciedlenie. Cytaty spełniają również funkcję kompozycyjną i estetyczną.

Monografia *Siedem spojrzeń na wojnę* budzi duże zainteresowanie badaczy współczesnej literatury ukraińskiej, specjalistów problematyki wojennej, kulturoznawców oraz wszystkich, którzy analizują dynamikę procesów społeczno-kulturowych w okresach kryzysowych. Może ona również służyć jako ważny punkt odniesienia do dalszych studiów nad literaturą czasu wojny oraz jako źródło teoretyczne na kursach z najnowszej literatury ukraińskiej.